

Rapport, 2016-06-17

Utvärdering av Barn i start

Evaluation of Barn i start

Utvärdering av Barn i start

Evaluation of Barn i start

technopolis _{group} juni 2016

Annika Olsson, Emma Ärenman, Julia Synnelius och AnnaKarin Swenning

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	1
1 Inledning.....	4
1.1 Om uppdraget	4
1.2 Rapportens disposition.....	5
2 Att utvärdera effekter av stödgrupper för barn och ungdomar	6
3 Om Barn i start	8
3.1 Historik.....	8
3.2 Gruppverksamheten	9
3.3 Organisation.....	12
4 Effekter.....	14
4.1 Inledning	14
4.2 Motiv och förväntningar	15
4.3 Utsagor från tidigare deltagare och föräldrar till tidigare deltagare	15
4.4 Effekter ur ett medellångt perspektiv	17
4.5 Deltagande kommuners syn på Barn i start	17
5 Ändamålsenlighet och utvecklingsmöjligheter.....	19
5.1 Barn i start – en unik verksamhet.....	19
5.2 Metodpärmen.....	20
5.3 Gruppledarutbildningen och erfarenhetsutbytesdagarna.....	22
5.4 Gruppverksamheten	22
6 Reflektioner och rekommendationer	25
6.1 Reflektioner.....	25
6.2 Rekommendationer	27

Sammanfattning

Denna utvärdering omfattar gruppverksamheten Barn i start (BIS) som riktar sig mot barn och ungdomar som har fått uppehållstillstånd i Sverige. Den pedagogiska verksamheten utgör ett psykosocialt stöd och bygger på en metod som fokuserar på det friska, positiva och lustfyllda. Arbetet bedrivs på ett antal orter i Sverige, på några platser av Individuell Människohjälp eller Svenska kyrkan ensamma, på några platser i samverkan och på ytterligare andra platser av andra aktörer som kommuner eller andra kyrkliga samfund.

Barn i start startade som ett pilotprojekt 2007 av Individuell Människohjälp och Svenska kyrkan. Verksamhetens mål är bland annat att deltagarna ska få ökad förståelse för känslouttryck och leda till en större självkänsla. Barn i start ska även bidra till att ge framtidshopp och stärka det som fungerar hos barnen för att de ska klara sin situation på ett bättre sätt. Vidare är målet att deltagarna få lättare att skapa goda relationer.

Syftet med denna utvärdering är att undersöka vilka effekter metoden har för berörda barn, familjer och kommuner på kort och medellång sikt som deltagit i Barn i start. Därtill ska underlag för att utveckla och förbättra det material som idag används i utbildningarna tas fram. Utvärderingen ska också bidra till underlag för utveckling av gruppledarutbildningen, gruppverksamheten och erfarenhetsutbytesdagarna. Inom ramen för utvärderingen har intervjuer genomförts med projektledare, gruppledare, tidigare deltagande barn och ungdomar och föräldrar till tidigare deltagare (som också deltagit i föräldragrupper).

1.1.1 Förväntningar på och effekter av Barn i start

Vid respektive intervjutillfälle ställde vi en öppen fråga om vilka motiv och förväntningar som de tillfrågade har haft för att delta i verksamheten. Tidigare deltagare och föräldrar till tidigare deltagare menar att de främsta motiven var att få nya bekanskap och träffa ungdomar i en liknande situation utanför skolmiljön. Ett ytterligare motiv var att få möjlighet att utöka kunskaperna i svenska. Några ungdomar hade emellertid inga förväntningar; de deltog vid det första mötestillfället för att se vad Barn i start var för typ av verksamhet då de inte hade någon kunskap om verksamheten. Föräldrar till tidigare deltagare menar att de inledningsvis upplevde att de kände sig isolerade i sitt nya hemland. Några föräldrar fick kunskap om att det fanns en möjlighet att träffa och lära känna individer i samma situation via Barn i start. Mot denna bakgrund ville de omedelbart att deras barn/ungdomar skulle delta i verksamheten. Ett annat önskemål var att ungdomarna helt enkelt skulle få möjlighet att slappna av, ha roligt och tänka på något annat under ett par timmar en gång i veckan.

De kommunrepresentanter som vi har talat med har främst svarat utifrån ungdomarnas perspektiv när det gäller förväntningar på verksamheten. Det råder en samstämmighet kring att förväntningarna är att ungdomarna genom Barn i start ska få möjlighet att vidga sitt kontaktnät, träffa andra ungdomar i en liknande situation och därmed "bli en del av ett sammanhang". En ytterligare förväntning är att stödverksamheten ska bidra till att barn och ungdomar lättare ska komma ut i samhället.

Ett resultat som majoriteten av de intervjuade framhåller är att Barn i start har bidragit till att de har förändrat sitt tankesätt, vilket i sin tur kan medverka till att ungdomarna kan börja bearbeta tidigare (och eventuellt traumatiska) händelser. Barn i start har, genom sina mötestillfällen, resulterat i att ungdomarna har kunnat diskutera kring olika tema som på ett eller annat sätt alltid har tangerat känslor. Därmed har ungdomarna fått stöd i att hantera tidigare händelser i sin omgivning, både från varandra men även från ledarna. Detta bekräftas av föräldrar till tidigare deltagare.

Enligt föräldrar till tidigare deltagare har de märkt att deras barn och ungdomar har fått mer energi, att de blev gladare och öppnare genom att samtala om sina känslor och i sin tur även sin vardag. Flera föräldrar upplever även att ungdomarna fick en, vad de väljer att definiera som en jag kan-mentalitet, vilket hänger ihop med ökad självkänsla och ökat självförtroende. Även tidigare deltagare anser att de

numera kan prata om känslor och sinnesstämningar på ett annat sätt än tidigare, även med individer utanför gruppen.

En tidigare deltagare menar att Barn i start bidragit till att hen fått en verktygslåda för att kunna hantera och lösa problem. Denna verktygslåda innehåller flera redskap som den tidigare deltagaren kan kombinera på olika sätt, bland annat beroende på vilka problem som dyker upp i vardagen. Flera intervjupersoner lyfter liknande erfarenheter och menar att verksamheten har bidragit att de kan förstå hur de ska agera när något känns ansträngande i vardagen.

Vad som även har framkommit vid våra intervjuer är att verksamheten inte uteslutande handlar om att få stöd. Ungdomarna har även själva fått möjligheten att agera stödjande. Denna möjlighet framhålls som både positiv och utvecklande. Detta hänger även ihop med att det inte finns ett tvång att deltagaren måste prata.

Genom Barn i start har ungdomarna även breddat sina nätverk, bland annat genom att ungdomarna har träffat andra ungdomar i en liknande situation. Flera intervjupersoner framhåller även att de fortsatt hålla kontakt med personer som de träffat vid gruppstillfällena. Därmed har verksamheten även bidragit till att skapa såväl gemenskap som samhörighet. Barn i start anses även bidragande till att skapa relationer och stärka tilliten till andra vuxna individer. Som nyanländ träffar majoriteten ungdomar främst vuxna individer som arbetar i offentlig verksamhet, på en kommun eller en myndighet. Genom Barn i start får ungdomarna möjlighet att träffa vuxna individer i en annan kontext.

Engagemang och deltagande i grupper kan ha positiva konsekvenser för den enskilde individen och det sociala kapitalet. Flera tidigare deltagare antyder att Barn i start har bidragit till att de haft möjlighet att överkomma kulturella och språkliga barriärer. Verksamheten anses även bidragit till att ungdomarna haft möjlighet att lära sig mer om svenska normer och värderingar. Interaktion mellan nyanlända och svenska medborgare kan dessutom vara en mekanism för inkludering ur ett längre tidsperspektiv.

Barn i start är inte en språkstödjande insats, dock framhåller majoriteten av intervjupersonerna att deltagandet resulterat i att de fått möjlighet att öva på det svenska språket. Barn i start har därmed fungerat som ett komplement till de studier som ungdomarna redan genomför.

Ur ett medellångt perspektiv framhålls effekter som ökad självkänsla och ökat självförtroende som särskilt betydelsefulla. Flera respondenter menar att de nu känner meningsfullhet och att de har en känsla av att vara på väg någonstans. Det har alltså blivit allt viktigare för ungdomarna att utforma sina egna framtida mål. Föräldrar till tidigare deltagare verifierar detta och menar att deltagandet gav dem uppmuntran och stimulans att se framåt och planera sin framtid. Bland annat lyfter en förälder att gruppverksamheten fick hela familjen att gå igenom sorgen, acceptera det som hänt och därefter blicka framåt och få tillförsikt till ett nytt liv.

Flera intervjupersoner framhåller även att de använt olika övningar när det har uppstått problem i deras vardag, problem som rör allt från vänskapsrelationer till att studierna upplevs som svåra. Flera intervjupersoner, både tidigare deltagare och föräldrar till tidigare deltagare hänvisar till att de fått tips om hur man kan lösa problem och även lärt sig att hitta lösningar.

Vi har i denna utvärdering inte kunnat studera om skolresultaten har blivit bättre som en följd av att ungdomen deltagit i stödverksamheten. Emellertid framhåller flera föräldrar att de tycker sig se att deras barn kan genomföra skolgången på ett *bättre* sätt. Med bättre avses exempelvis att barnet har lättare att ta kontakt med andra individer, såväl i sin egen ålder som vuxna, samt att de har verktygen att kunna fokusera på sina studier.

En utvärderingsfråga rör vilka effekter som Barn i start haft för de kommuner som arbetat med verksamheten. Vad som framkommer är en positiv bild av verksamheten. Det anses vara en strategiskt viktig och högst angelägen fråga att barn och ungdomar deltar i verksamheten. Flera delar av den kommunala verksamheten, såsom socialtjänsten, har kunskap om Barn i start och "tycker mycket om" stödverksamheten. Emellertid är det viktigt att poängtera att våra intervjupersoner inte innehar omfattande kunskap om hur verksamheten *faktiskt* fungerar eller vilka effekter som den hittills har haft,

dels för tidigare deltagare och dels för kommunerna. Å andra sidan menar flera intervjupersoner att, när de är i kontakt med exempelvis en god man, förefaller att verksamheten fungerar väl.

Utifrån våra intervjusagor framkommer också bilden av att kommunerna vill inta ett mer pro-aktivt förhållningssätt. Det anses vara viktigt att ha en väl etablerad verksamhet kring invandring och nyanlända och arbete med frågor som rör nyanlända och integration finns i förvaltningarna. Barn i start framhålls som en viktig del för att barn och ungdomar ska få en bra start och därmed goda möjligheter i framtiden. Barn i start kan också vara en viktig del i kommunens arbete med att nå uppsatta mål som rör såväl inkludering och integration, som främjande insatser för barns psykiska hälsa.

1.1.2 Ändamålsenlighet och slutliga reflektioner

Flertalet av verksamhetens teman syftar till att ge deltagaren en ökad förståelse och greppbarhet av den situation och kontext hen befinner sig i. Genom att tillsammans med gruppen, utifrån specifika teman, prata om sitt tidigare liv, flykten och nuvarande livssituation kan deltagarna lättare förstå sina känslor, få öka självkänedom, samt få kunskap och förståelse för normer och värderingar i det nya landet.

Många teman syftar också till att ge deltagarna utrymme, bekräftelse och ökat självförtroende som kan stärka hen i hanteringen av problem och svåra känslor och situationer i det nya landet. Temat Framtid syftar bland annat till att inge hopp och en känsla av meningsfullhet inför framtiden.

Barn i start fungerar som en katalysator för att en positiv spiral ska påbörjas: individen upplever i Barn i start ett första sammanhang, en gemenskap, i det nya landet. Den positiva spiralen leder i förlängningen till att individen upplever en ökad känsla och deltagande i ett allt större sammanhang i det nya landet.

Vi kan konstatera att gruppverksamheten har varit av stor betydelse för deltagarna och utvärderingen visar att Barn i start exempelvis bidrar till att många av de positiva effekter som deltagarna uttrycker i samband med gruppverksamheten fortfarande, ett till fyra år efter att de deltagit, kvarstår. Den period som varit, och som nu utvärderats, kan i någon bemärkelse betraktas som en pionjärsfas där ett brett sortiment av projektformer samsats. Verksamheterna på de olika orterna har utförts och projektfinansierats i varierande former av olika ideella organisationer och insatser från myndigheter. Verksamheten har goda förutsättningar att spridas och omfatta fler målgrupper. Den främsta utmaningen gällande ett ökat engagemang och ökad spridning av verksamheten, både bland kommuner och ideella organisationer, handlar framförallt om att frångå den nuvarande projektformen och finna långsiktiga lösningar vad gäller nationell samordning, tydligt ägarskap med ansvar för finansiering av central koordinator och verksamhetsutvecklare.

1 Inledning

Denna utvärdering omfattar gruppverksamheten Barn i start (BIS) som riktar sig mot barn och ungdomar som har fått uppehållstillstånd i Sverige. Arbetet bedrivs av Individuell Människohjälp och Svenska kyrkan på ett antal orter i Sverige. På vissa orter bedrivs verksamheten i samverkan med andra aktörer som kommuner eller andra kyrkliga samfund. Gruppverksamheten, som är politiskt och religiöst obunden, är kostnadsfri för deltagarna.

Verksamheten bedrivs i mindre grupper med cirka 5–10 barn och ungdomar som träffas en gång i veckan under 12–14 veckor. Parallellt erbjuds föräldrar och syskon också att delta i grupper (föräldra- respektive syskongrupper). Den pedagogiska verksamheten utgör ett psykosocialt stöd och bygger på en metod som fokuserar på det friska, positiva och lustfyllda. Metoden är framtagen av Individuell Människohjälp i samarbete med Svenska kyrkan och är dels inspirerad av CAP-metodiken¹, dels av uttryckande konstterapi.

En utbildning i metoden erbjuds och vänder sig bland annat till personal som kommer i kontakt med flyktingbarn, frivilligorganisationer, kommuner och landsting. 2014 grundades en ideell nationell förening kring verksamheten: BIV/BIS Nationella föreningen. Barn i väntan (BIV) är föregångaren till Barn i start och riktar sig mot asylsökande barn.

1.1 Om uppdraget

1.1.1 Syfte och frågeställningar

Utvärderingen syftar till att undersöka vilka effekter metoden har för berörda barn, familjer och kommuner på kort och medellång sikt som deltagit i Barn i start. Därtill ska underlag för att utveckla och förbättra det material som idag används i utbildningarna tas fram.

Följande frågeställningar har legat till grund för studien:

1. Vilka effekter har metoden fått för barnen och deras familjer som deltagit i Barn i start?
2. Vilka effekter har metoden haft för de kommuner som använt Barn i start?
3. Vad i utbildningen har fungerat bra respektive mindre bra?
4. Hur kan verksamheten med Barn i start utvecklas?

1.1.2 Metod och genomfört arbete

Faugert & Co Utvärdering AB har under perioden april till juni 2016 genomfört det arbete som redovisas i denna rapport. Studien har genomförts av Annika Olsson, Emma Årenman, Julia Synnelius och AnnaKarin Swenning, där den förstnämnda agerat projektledare för utvärderingen. Johanna Enberg har varit kvalitetssäkrare.

Datainsamlingen har i huvudsak bestått av dokumentstudier, sonderande intervjuer, gruppintervjuer, telefonintervjuer och ett tolkningsseminarium. Metod och genomfört arbete beskrivs närmare nedan.

- **Dokumentstudier.** För att bygga upp en god förståelse för verksamheten har olika dokument studerats. Exempel på dokument är tidigare utvärdering av Barn i väntan bl.a. utbildningsmaterial, styrelseprotokoll, självutvärderingar och tidigare utvärderingar.
- **Tre sonderande intervjuer** med personer som har god insikt i Barn i väntan/Barn i start och dess historia. Dessa intervjuer var utformade som en diskussion kring ett antal frågeställningar och var inte lika strukturerade som de djupintervjuer vi senare genomförde med deltagare. Syftet med de sonderande intervjuerna är bland annat att förstå föreningens historik, syfte och arbetssätt. De sonderande intervjuerna gjordes per telefon.

¹ <http://childrenarepeopletn.org/home.aspx>

- **Platsbesök med gruppintervjuer** i grupper om 4–5 personer. Dessa har genomförts hos Svenska kyrkan i Botkyrka och hos Individuell Människohjälp i Göteborg. I gruppintervjuerna har totalt 28 personer deltagit och de har genomförts med ledare och tidigare deltagande ungdomar och föräldrar. De intervjuade personerna består av följande grupperingar:
 - Fem tidigare deltagande ungdomar i Botkyrka (som har deltagit i Barn i start för drygt ett år sedan)
 - Sju tidigare deltagande ungdomar i Göteborg fördelat på två grupper varav en grupp med ensamkommande ungdomar (två av ungdomarna deltog i Barn i start för drygt ett år sedan, två av dem deltog för två år sedan, två deltog för tre år sedan och en av ungdomarna deltog för fyra år sedan)
 - Fyra föräldrar till tidigare deltagande barn/ungdomar i Botkyrka (de och deras barn deltog i Barn i start för cirka tre år sedan, sammantaget har de åtta barn som deltagit i Barn i start)
 - Fyra föräldrar till tidigare deltagande barn och ungdomar i Göteborg (de och deras barn deltog i Barn i start för drygt ett år sedan, sammantaget har de sju barn som deltagit i Barn i start)
 - Ledare (fem i Botkyrka, tre i Göteborg)

Urvalet av intervjupersoner har gjorts i samråd med samordnare på respektive ort.

- **Telefonintervjuer.** I syfte att utvärdera resultat och effekter på kommunföreträdare gjordes telefonintervjuer med kommunalråd, socialsekreterare, enhetschef för boende och god man. Som komplement till gruppintervjuerna i Botkyrka och Göteborg gjordes en intervju med en ledare i Jönköping, en förälder i Göteborg och en tidigare deltagande ungdom i Malmö.
 - Representanter för kommuner (totalt fyra personer från Linköping och Göteborg)
 - Ledare (två från Jönköping, en från Göteborg)
 - Förälder (en förälder från Göteborg)
 - Tidigare deltagande ungdom (Malmö)
- **Tolkningsseminarium** den 26 maj 2016 med åtta deltagare, bland andra ledare och representanter från BIV/BIS Nationella föreningen. Syftet med tolkningsseminariet var att få återkoppling på utvärderingens observationer, preliminära slutsatser och reflektioner.

Nedan presenteras några punkter som beskriver empirins karaktär och som bör tas i beaktan vid tolkning av svaren från intervjuerna:

- Intervjuer med ledare har gjorts i tre av de drygt tio orter som har Barn i start verksamhet. En av orterna representerar en mindre ort
- 12 av 13 ungdomar och ungefär hälften av föräldrarna deltog i Barn i start för drygt ett år sedan. Fyra av föräldrarna och deras barn deltog för cirka tre år sedan och en av ungdomarna för cirka sju år sedan.
- Eventuellt finns en risk för positiv snedvridning när det gäller svaren från gruppintervjuerna med tidigare deltagare, då de valt att delta i kursens samtliga tillfällen och dessutom valt att delta i utvärderingen

1.2 Rapportens disposition

Efter detta inledande kapitel om uppdraget och dess genomförande följer i kapitel 2 en beskrivning av utvärderingsmetoder i andra stödgivande insatser och vikten av systematisk uppföljning, och i kapitel 3 beskrivning av verksamhetens bakgrund och syfte. Resultat och effekter behandlas i kapitel 4. I kapitel 5 belyses verksamhetens ändamålsenlighet och utvecklingsmöjligheter. I det avslutande kapitel 6 presenteras våra reflektioner och rekommendationer.

2 Att utvärdera effekter av stödgrupper för barn och ungdomar

En utgångspunkt för utformningen av denna utvärdering är den tidigare kunskap som finns kring hur effekter av stödgrupper för barn och ungdomar kan utvärderas.

En rapport som är användbar för att ge en översiktlig beskrivning av hur stödgrupper används och vilka effekter denna form av verksamhet kan bidra till är en FoU-rapport som Regionförbundet Uppsala län publicerade 2012. Rapporten sammanfattar resultaten från ett forsknings- och metodutvecklingsprojekt som Regionförbundet genomförde under 2006–2010. Projektet syftade till att utveckla, pröva och validera en modell för effektutvärdering av stödgrupper för barn och unga som skulle användas i löpande verksamhet av stödgrupper i Uppsala län². Av den översikt som ges i rapporten framgår bland annat att stödgruppsverksamhet är en relativt vanlig form av insats som erbjuds barn och ungdomar som befinner sig i utsatta situationer av olika skäl. Stödgrupper utgör en psykosocial verksamhetsform som de flesta kommuner erbjuder barn och ungdomar i behov av stöd. Flera av de svenska stödgruppsverksamheterna bygger på CAP-metoden vilken introducerades i Sverige i slutet av 1980-talet vid Ersta Vändpunkten och anpassats till svenska förhållanden³. CAP står för *Children are people too*.

Trots att stödgrupper är en vanlig insatsform i kommunerna är utvärderingarna av verksamheterna ofta bristfälliga i det avseendet att de ofta genomförs under tidsbrist och med begränsad kunskap om utvärderingsmetodik. Vanligtvis genomförs uppföljningen av gruppledarna själva, i form av så kallade nöjdhetsundersökningar, där deltagarna tillfrågas om sina upplevelser av verksamheten. Resultaten av dessa undersökningar är ofta positiva i den bemärkelsen att de visar att både barn och föräldrar uppskattar verksamheten. Effektutvärderingar som baseras på en systematisk uppföljning över tid, det vill säga med mätningar före och efter insatserna är däremot ganska ovanligt förekommande när det handlar om stödgruppsverksamhet⁴. Av en systematisk litteraturoversikt från Statens beredning för medicinsk och social utvärdering som handlar om program för att förebygga psykisk ohälsa hos barn framgår att det saknas kontrollerade studier av insatser som bygger på CAP⁵.

Det finns dock några exempel på studier av stödgruppsverksamhet (som bygger på CAP) i Sverige, där syftet har varit att på olika sätt (och ofta med kvalitativa metoder) undersöka effekten av verksamheten på deltagarna. En av de mest omfattande studier som genomförts är en longitudinell studie av barn och unga som deltog i stödgrupper under perioden 1991–1994 vid Ersta Diakonis Vändpunkten. Studiens resultat visade att barnen överlag upplevt sitt deltagande som positivt, att det hade gett dem redskap att handskas med vardagen, nya kunskaper och insikter samt nya handlingsstrategier⁶.

Under 2012 publicerades en rapport som sammanfattar fyra delstudier om barn som utförts inom ramen för projektet Bojen – utvärdering av stödinsatser för barn som bevittnat våld mot mamma och deras mammor. Bojen är en ideell förening i Göteborg som bedriver bland annat gruppverksamhet för barn och ungdomar mellan 4–19 år och deras mammor. Gruppverksamheten bygger på CAP. Resultaten av uppföljningen av verksamheten indikerar att barnen förbättrades såväl vad gällde generella symtom på psykisk ohälsa som symtom på posttraumatisk stress, även om effekterna var små. Det var också svårt att påvisa någon effekt på längre sikt (1 år)⁷.

² Regionförbundet Uppsala län. (2012). Hur vet vi att det hjälper? Om effektutvärdering av stödgrupper för barn och ungdom. FoU-rapport 2012/1.

³ Regionförbundet Uppsala län. (2012). Hur vet vi att det hjälper? Om effektutvärdering av stödgrupper för barn och ungdom. FoU-rapport 2012/1.

⁴ Regionförbundet Uppsala län. (2012). Hur vet vi att det hjälper? Om effektutvärdering av stödgrupper för barn och ungdom. FoU-rapport 2012/1.

⁵ Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU). (2010). Program för att förebygga psykisk ohälsa hos barn. En systematisk litteraturoversikt. SBU-rapport nr 202.

⁶ Regionförbundet Uppsala län. (2012). Hur vet vi att det hjälper? Om effektutvärdering av stödgrupper för barn och ungdom. FoU-rapport 2012/1.

⁷ Almqvist, K., Georgsson, A., Broberg, A. & Grip, K. (2012). Stöd till barn som upplevt att mamma utsätts för våld – erfarenheter från en studie av barn som deltagit i Bojens gruppprogram. Delrapport 3 – 2012.

Under 2007 genomfördes en studie vid Högskolan i Malmö av en insats med CAP-grupper på Rosengårdsskolan i Malmö. Syftet med studien var att följa och beskriva CAP-insatsens påverkan på de deltagande barnen och deras utveckling samt insatsens påverkan på skolmiljön. Resultaten från studien pekade bland annat på att insatsen lyckats lyfta fram och förstärka salutogena/skyddande faktorer hos flertalet av de deltagande barnen ⁸.

Resultaten från den effektutvärdering av stödgrupper för barn och unga som genomfördes i Uppsala län (inom ramen för det forskning- och utvecklingsprojekt som beskrivits ovan), visade bland annat att samtliga problem (för hela gruppen sammantaget) hade minskat signifikant vid uppföljningen sex månader efter gruppdeltagandet. Värderingen av livskvalitet i nuet och framtiden hade också ökat signifikant. Vad gäller känslan av sammanhang uppvisades förbättrade resultat för 70 procent av de ungdomar som deltagit vid alla mättillfällen⁹.

Det finns således resultat från olika studier som indikerar att stödgrupper kan ge positiva effekter, även om det kan vara svårt att bedöma mer långsiktiga effekter av verksamheterna. Som tidigare beskrivits finns det behov av fler studier och effektutvärderingar av stödgrupper för att öka kunskapen om hur insatserna bör utformas och genomföras för att bidra till de effekter som eftersträvas.

⁸ Eriksson-Sjöo, E. (2007). Tre år med insatsen CAP-grupper på Rosengårdsskolan. Dnr B33-0151/2006. Malmö Högskola.

⁹ Regionförbundet Uppsala län. (2012). Hur vet vi att det hjälper? Om effektutvärdering av stödgrupper för barn och ungdom. FoU-rapport 2012/1.

3 Om Barn i start

3.1 Historik

Helene Rahm och Ann Lidgren är grundarna och initiativtagarna till gruppverksamheten med inriktning på flyktingbarn, Barn i väntan (BIV) och Barn i start (BIS). Barn i väntan är föregångaren och riktar sig mot asylsökande barn. Barn i start riktar sig till barn och föräldrar som fått uppehållstillstånd i Sverige. Idén till verksamheten föddes under tiden som Helene arbetade som kurator på Individuell Människohjälp och när Ann hade ansvar över integrationsfrågor i sitt arbete som präst i Svenska kyrkan. De båda mötte asylsökande barn och föräldrar i sina arbeten och uppmärksammade den utsatta situation som barnen befinner sig i när familjen har varit på flykt och söker asyl i ett nytt land. Den kaotiska situationen leder i många fall till att föräldrar i sin oro går ur sin föräldraroll, vilket skapar en situation där barnet inte längre har utrymme att vara ett barn. Föräldrarna är uppfyllda av sina egna problem vilket resulterar i en situation där barnen hamnar i en situation där de får ta ett stort ansvar i familjen, ett ansvar som ofta upplevs tyngande och som även kan leda till att barnen kan må dåligt.

I sina tidigare erfarenheter av att arbeta med flyktingar hade grundarna en klar uppfattning om att det är flyktingbarnen som har det svårast under väntetiden. Ann och Helene såg därmed behov av att skapa en plats för barnen och att barnperspektivet saknades. Barn och Ungdomspsykiatri (BUP) finns för barn med olika psykiska problem och svårigheter, men även om en stor del av de asylsökande hade varit med om traumatiska upplevelser, så var inte alla i behov av behandlande stöd. Utifrån en referensgrupp med representanter från Rädda Barnen i Malmö och Lund, Bris, Barnpsykiatri i Malmö, Hela människan, Svenska kyrkan och Individuell Människohjälp, bekräftades behovet av en insats för barnen i asylsökande familjer. Ann och Helene utbildade sig i CAP-metoden, som bygger på *Minnesotaprogrammet*. Utifrån denna metodik utvecklades en gruppverksamhet uppdelat i 12 teman med lika många träffar. Visionen var en pedagogisk verksamhet, där det lekfulla får utrymme, där barnen får möjlighet att berätta sin historia och sina erfarenheter samtidigt som verksamheten fokuserar på det som fungerar i barnens tillvaro.

Grundarna fick medel från Allmänna arvsfonden för att kunna dra igång BIV projektet och starta de första grupperna år 2004 i Malmö.¹⁰

Flyktingamnestin som upprättades till följd av kriget i Irak i början av 2000-talet bidrog till att flyktingar som kom till Sverige fick sitt uppehållstillstånd relativt fort, vilket skapade ett ökat behov för en verksamhet som riktade sig till barn som hade fått uppehållstillstånd. Malmö kommun såg detta behov och efterfrågade en verksamhet inriktad på barn som fått uppehållstillstånd. Här identifierades även föräldrarna till barnen som en målgrupp för verksamheten. De behövde en plats att prata om deras barns situation och föräldrarollen. Föräldragrupperna som skapades medförde att verksamheten även utökades med volontärer som passar syskon när föräldrar var på möten. Verksamheten fick namnet Barn i start och mottog 2007 ett tvåårigt projektstöd från Malmö stad, Helsingborgs stad och Migrationsverket. Verksamheten initierades med en pilotgrupp som genomfördes i en introduktionsklass på Rosengårdsskolan i Malmö. En skillnad som uppmärksammades tidigt var att barnen i Barn i start, till skillnad från deltagare i Barn i väntan, hade tillräckligt med trygghet genom uppehållstillståndet för att öppna sig om sin flykt och andra traumatiska upplevelser.

År 2008 beviljades verksamheten stöd från Europeiska flyktingfonden, vilket möjliggjorde två tjänster i Malmö och Lund. När Barn i start ledde mot sitt slut fick verksamheten i Malmö fortsatt stöd och de båda tjänsterna kunde vara kvar, samtidigt som verksamheten kom att spridas till fler orter runtom i Sverige.

¹⁰ Nestler, Zsofia. *Att ge varandra glädje – utvärderingar av "Barn i väntan" (BIV) projektet 2004–2007*. 2008.

3.2 Gruppverksamheten

3.2.1 Målformuleringar

Barn i start syftar till att: stärka barnets identitet och självkänsla. BIV/BIS ger barnet möjlighet att lära sig mer om sig själv och förstå vad som händer inombords och ger barnet redskap att uttrycka sina känslor. Genom dessa insatser och genom verksamhet riktad även till föräldrar och syskon ges hela familjen möjlighet att utvecklas och stärka de positiva banden mellan familjemedlemmarna.¹¹

Verksamhet utgör en psykosocial stödgrupp där barn ges möjlighet att bearbeta sin sorg över det som deltagarna har förlorat efter flykten till Sverige. Genom att arbeta med sin sorg, sina erfarenheter (såväl negativa som positiva), kan deltagaren skapa en realistisk framtidsvision om sitt nya liv i Sverige. I Barn i start ges barnet möjlighet att hantera sin sorgprocess genom att prata om sina minnen och om vad de saknar från hemlandet. Exempelvis ges barnet möjlighet att uttrycka sig genom kreativa uttrycksätt, bland annat genom att måla eller arbeta med lera. Verksamheten fungerar förebyggande för att barnet ska stärkas för att fungera normalt, för att undvika att hamna i systemet av socialtjänst, ungdomsvård, fängelse och missbruk, vilket annars förekommer i denna målgrupp. Barn i start har även verksamhet för föräldrar (föräldragrupper), där fokus är på att stärka föräldrarna i sin roll som föräldrar samt som individer, samt att fungera som en mötesplats där föräldrar som fått uppehållstillstånd kan träffas, dela erfarenheter och få hjälp med praktiska saker de har svårigheter med på grund av exempelvis bristande kunskaper i svenska språket.

Målformuleringar för Barn i starts barn- och ungdomsgrupper är:

1. Att ge barnen möjlighet att träffa jämnåriga med liknande erfarenheter
2. Att upptäcka och förstå mer om sina egna behov och möjligheter
3. Att få kunskap om svenska samhället och hjälp med integration
4. Att stärka barnens självförtroende
5. Att skapa en positiv förändring i barnens sätt att tänka, deras beteende och känsloliv
6. Att stärka det som fungerar hos barnen för att de ska klara sin situation på ett bra sätt
7. Att vända smärta till bättre självkänsla, bättre kunskap om sig själva genom möte med andra i samma situation
8. Att minska överdrivna känslor av skuld och skam och ersätta dessa med medvetenhet hos barnen om deras positiva egenskaper och talanger samt lära ut hur de kan nyttja dessa på bästa sätt
9. Att skapa goda relationer, vilket är en hälsofrämjande faktor, vilket hjälper barnet att förstå, tolka och bearbeta händelser i sin omgivning
10. Att ge ökad förståelse för känslouttryck
11. Att skapa större självkänsla
12. Att ge framtidshopp¹²

Målformuleringar för föräldragruppverksamheten är:

1. Ge kunskap om hur Sverige fungerar utifrån flyktingföräldrarnas egen verklighet
2. Att träna svenska
3. Öka föräldrarnas kunskap om sina barns utsatthet
4. Främja vänskap/utbyte mellan föräldrar – aktiviteter tillsammans

¹¹ biv.nu/sites/default/files/nf_folder_4_sid_sverige_2016.pdf

¹² Mål 1-3 är från Metodpärmen för Barn i Väntan och Barn i Start, mål 4-9 är från projektbeskrivning Barn i Väntan och Barn i Start, 2007, samt mål 10-12 är från Metodpärmen för Barn i Väntan och Barn i Start, 2007.

5. Vara en plats dit föräldrarna kan komma med frågor, oro, undringar. På så vis avlastas barngruppsledarna av detta arbete och samtidigt kan familjen få hjälp med vart de ska vända sig i frågor om bostad, pengar, kurator, läkarvård etc. vilket i längden stödjer barnet och relationen barn och föräldrar
6. Att stötta i föräldrarollen och stärka asylsökande och de föräldrar som erhållit uppehållstillstånd som föräldrar
7. Att låta dem träffa andra i samma situation
8. Att skapa ett tryggt *rum* där man har möjlighet att prata om sina barn och oron omkring allt det nya som sker i Sverige
9. Att ge kunskaper utifrån deras egna funderingar om det svenska samhället och hur de på bästa sätt ska kunna vara bra föräldrar i det nya landet
10. Att hitta sunda sätt att relatera till sitt barn¹³

3.2.2 Målgruppen

Målgruppen för stödverksamheten är barn och ungdomar (ålder 7–20 år), samt föräldrar som flytt till Sverige och som har uppehållstillstånd. Målgruppen innefattar även ensamkommande barn och ungdomar.¹⁴ Denna målgrupp bär ofta med sig krigsupplevelser som gör att de behöver extra stöd. Tiden efter uppehållstillståndet är påfrestande, bland annat då målgruppen kan uppleva en stor press på att samtliga familjemedlemmar ska må bra och trivas i det nya landet. Verksamheten ska ge målgruppen ett sammanhang och en gemenskap, vilket bidrar till det psykiska välbefinnandet. Deltagarna inkluderas i planeringen av tematräffarna, exempelvis genom att de själva får bestämma över vad de två aktivitetsträffarna ska innehålla, samt att deras tankar och åsikter tas i beaktning inför varje tematräff. De får även planera den sista aktiviteten, *avslutningsfesten*. Föräldragrupperna har möjlighet att påverka vilka teman som de vill tala om i gruppverksamheten.¹⁵

Deltagare rekryteras främst genom genomförandeorganisationens kontaktnät via socialsekreterare, gode män, Migrationsverket, respektive kommun, BUP, boenden för ensamkommande flyktingar samt andra organisationer som kommer i kontakt med nyanlända som fått uppehållstillstånd.¹⁶ Tidigare deltagare fungerar själva som rekryteringskanaler då de rekommenderar verksamheten för sina vänner.

Deltagande i gruppverksamheten föregås av ett informationssamtal mellan barnet, dess föräldrar (om det inte handlar om ett ensamkommande barn) och ledarna för verksamheten. Mötet sker i genomförandeorganisationens lokaler och anledningen till detta är att föräldrar och barn ska få bekanta sig med lokalerna och lära sig att hitta dit i fortsättningen. Syftet med informationssamtalet är att göra familjen delaktig i kursen och att låta dem bekanta sig med metodiken. Därmed kan föräldrarna känna sig trygga att lämna över sitt barn till gruppledarna. Om behov finns, eller förmodas finnas, används alltid tolk vid första informationssamtalet. I linje med verksamhetens utgångspunkter, så ska barnet inte inta en vuxenroll i mötet, vilket är en risk om hen får agera tolk åt sina föräldrar. Informationssamtalet tar maximalt en timme (så att barnet/ungdomen orkar lyssna aktivt). Om syskon följer med till informationssamtalet planeras en enskild aktivitet för dem.¹⁷

3.2.3 Metod

Som nämnts ovan så utgör Barn i start ett psykosocialt stöd. Metoden tar sin utgångspunkt i att det viktigaste i behandlingen av en människa som upplevt extrem stress och hot, är att hitta och stärka

¹³ Mål 1-2 kommer från Projektbeskrivning Barn i Väntan och Barn i Start, 2007, resterande mål är formulerade i Metodpärmen för Barn i Väntan och Barn i Start

¹⁴ biv.nu/sites/default/files/nf_folder_4_sid_sverige_2016.pdf

¹⁵ Projektbeskrivning Barn i Väntan och Barn i Start, 2007.

¹⁶ Projektbeskrivning Barn i Väntan och Barn i Start, 2007.

¹⁷ Metodpärmen för Barn i väntan och Barn i Start

överlevnadspotentialen, mindre fokus läggs på att utreda sjukdomsbilden, eller ta bort symptomen.¹⁸ Verksamheten bygger förutom på CAP-metoden även på konstterapi.

Barn i start innefattar 12-14 träffar där varje träff fokuserar på ett specifikt tema (se nedan). Träffarna inleds med ett gruppsamtal där barnen får möjlighet att tala om sina upplevelser och tankar kring det aktuella temat. Efter en fikapaus får barnen sedan uttrycka sig i en konstform, såsom att måla, pyssla eller spela teater. För det konstnärliga uttrycket förses barnen med material och verksamhetens lokaler är inredda med plats för både samtal, lek och kreativt skapande. Programmet är pedagogiskt upplagt vilket ger barnen en chans att lära sig mer om sig själva och sitt nya hemland.

Metoden inkluderar att barnen får backa tillbaka till det förflutna, till nutid och sist till framtid. Metoden ger barnen en möjlighet att träffa jämgamla med liknande erfarenheter. Tillsammans får de upptäcka och förstå mer om sina egna behov och möjligheter, få kunskaper om det svenska samhället, bli del av ett forum där de kan prata om erfarenheter från flykten. Genom detta kan deltagarna förse varandra det psykosociala stöd som behövs för att få en god start i det nya landet.

Som nämnts innefattar verksamheten 12-14 träffar med 12 teman (två av träffarna är avsatta för aktiviteter):¹⁹

- Introduktion
- Känslor
- Försvar
- Tiden före flykten
- Flykten
- Aktivitetsomgång
- Integrationsprocessen
- Ny i Sverige
- Familjen
- Risker och val
- Du är värdefull
- Kommunikation
- Aktivitetsomgång nr 2
- Framtid
- Avslut/Fest

Vissa genomförandeorganisationer har även anordnat andra aktiviteter, såsom sommarläger och språkcaféer som efterföljande aktiviteter.²⁰

Föräldrarnas stödgrupper utgår från samma metodik, men från ett föräldraperspektiv. Fokus i samtalen är barnets utveckling, föräldrarollen, gränssättning, trygghet, att förstå barnets reaktioner och vart man ska vända sig när man behöver hjälp. Första mötet i föräldragrupperna inkluderar en diskussion om vad föräldrarna själva vill få ut av träffarna.²¹

¹⁸ Metodpärm för Barn i Väntan och Barn i Start

¹⁹ I Göteborg innefattar verksamheten 12 träffar då aktivitetsomgångarna är borttagna.

²⁰ Projektbeskrivning Barn i Väntan och Barn i Start, 2007.

²¹ Metodpärmen för Barn i Väntan och Barn i Start

3.3 Organisation

3.3.1 Lokalisering

Verksamheten har spridit sig över Sverige och finns idag i:

- Göteborg
- Botkyrka
- Jönköping
- Lund
- Malmö
- Helsingborg
- Småländska höglandet (flera orter)
- Linköping
- Simrishamn

3.3.2 Samarbetspartners och finansiering

Grundarnas ursprungsidé för verksamheten är att så många barn som möjligt ska kunna delta, vilket har resulterat i att flera organisationer håller i verksamheten.²² Individuell Människohjälp är organisatör i Göteborg, Malmö, Helsingborg och det småländska höglandet. Svenska kyrkan organiserar grupper i Botkyrka, Linköping och föräldragrupper i Malmö. Kommuner som organiserar egen verksamhet är Lund och Simrishamn. I Jönköping är organisatören Vårsol familjecenter.

Finansieringen av verksamheten skiljer sig mellan orterna. Kontinuerlig finansiering är dock eftersträvarvärt för att organisatören ska kunna garantera en kontinuerlig verksamhet. I Göteborg finansierar kommunen verksamheten, och den ingår även ett så kallat idéburet offentligt partnerskap. Sju organisationer samverkar för att skapa bättre förutsättningar för mottagande av ensamkommande flyktingbarn. I Malmö finansieras verksamheten genom kommunen. I Helsingborg kommer finansiering från postkodsstiftelsen. För verksamheterna i Småländska höglandet finansieras verksamheten delvis av flera av kommunerna i Småland. I Botkyrka och Linköping finansierar kommunen verksamheten till hälften och Svenska kyrkan står för den resterande delen av budgeten. I Jönköping finansieras verksamheten av Frälsningsarmén.

3.3.3 Ledarrollen

Det finns inga speciella förkunskapskrav för aspirerande gruppleddare. Den nationella föreningen vänder sig dock särskilt personal som kommer i kontakt med flyktingbarn inom frivillighetsorganisationer, kommuner och landsting. Ledarna är avlönade, antingen som del av en annan tjänst, som en deltidstjänst eller som heltidstjänst.²³

3.3.4 Nationella föreningen

År 2014 grundades en nationell förening på initiativ av Individuell Människohjälp och Svenska kyrkan. Föreningens syfte är kvalitetssäkring av den verksamhet som bedrivs om i Sverige. Verksamheten måste uppfylla de krav som fastställts av den nationella föreningen. Organisatörer behöver föreningens tillstånd för att bedriva verksamhet. Föreningen är också ansvarig för att tillhandahålla metodmaterial och utbildning av gruppleddare.²⁴

²² Projektbeskrivning för Barn i Väntan och Barn i Start, 2007.

²³ <http://www.biv.nu/node/648/gruppleddarutbildning-biv-och-bis>

²⁴ <http://www.biv.nu/node/684/nationella-foreningen-bivbis>

3.3.5 Självvärderingar

Självutvärderingar av tidigare deltagare används för att löpande utvärdera verksamheten. I de flesta grupper har en självutvärdering genomförts av deltagare och ledare själva, med verksamhetens egna formulär. Frågorna har fokuserat på barnens upplevelse av gruppinsatsen och är en form av nöjdhetsformulär. Återkopplingen från utvärderingarna tillsammans med ledarnas egna reflektioner utvecklar verksamheten.

3.3.6 Tidigare utvärdering av Barn i väntan

Barn i väntan utvärderades av Zsofia Nestler år 2008. Detta var en projektutvärdering av verksamhetens tre första år i Malmö (2004–2007). Utvärderingens syfte var att ”ta vara på de erfarenheter som gjordes under arbetets gång med särskild vikt på målgruppens upplevelser av projektaktiviteterna”. I utvärderingen framkom bland annat att:

- Barnens behov av trygghet blev tillgodosett genom verksamhetens fasta ramar, det genomtänkta, välstrukturerade pedagogiska programmet och projektledarnas och gruppledarnas ”hållande” och härbärgerande förmåga
- Barnens behov av kontinuitet blev tillgodosett genom regelbundenhet i kontakten och i aktiviteterna och genom de förutbestämda teman som följde i en viss ordning och byggde på varandra
- Barnens behov av stimulans blev tillgodosett genom ”mellanområdet” dvs. det utrymmet som skapades för dem, där lek, glädje och kreativitet som dans, musik och fritt skapande kunde frodas
- Barnens behov av att bli sedda och bekräftade blev tillgodosedda genom gruppledarnas och tolkens professionella hållning och den uppmärksamhet de medvetet riktade till varje individ. Den positiva bekräftelsen i gruppen hade en jag-stärkande effekt
- Barnens behov av att kunna vara barn och slippa vuxenansvar blev tillgodosett genom målmedveten satsning på att just lyfta ifrån dem ansvaret för den uppkomna situationen
- Barnens behov av gemenskap, tillhörighet och möjlighet till identifikation blev tillgodosett genom sammansättningen av grupperna där de fick träffa andra barn i samma ålder och situation samt genom tolken som tjänade som ett gott identifikationsobjekt med förankring i såväl den svenska som den arabiska kulturen
- Barnens behov av öppenhet och av att bli lyssnade till blev tillgodosett genom BIV kursen som öppnade nya möjligheter att fånga upp och sätta ord på barnens lojalitetskonflikter mellan föräldrarnas vilja och de egna tabubelagda känslorna av sorg och saknad

Vidare framhåller utvärderingen att:

”[d]e viktigaste slutsatserna av utvärderingen är att BIV hade uppfyllt de uppsatta målen, hade genomgående hög kvalitet och uppnått påtagliga resultat hos barnen. Genom de förändringar som har åstadkommits har det skapats någonting bestående och värdefullt som utgått ifrån och fokuserade på barnen. Verksamheten fyllde ett verkligt och tidigare förbiset behov och hade p.g.a. ovannämnda kvalitéer stor spridningseffekt.

Flertalet studenter (på magister- och masternivå) har använt verksamheten som ämne för sina uppsatser. Uppsatserna har emellertid en beskrivande karaktär, med syftet att spegla verksamheten, inte att undersöka dess effekter. Andra effektstudier har inte genomförts.

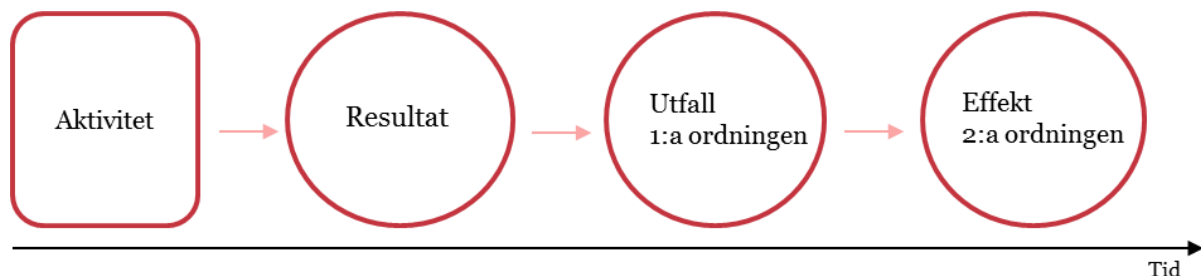
4 Effekter

I detta kapitel analyseras vilka tidiga resultat som har framkommit, samt vilka effekter verksamheten förväntas bidra till på sikt. De frågeställningar som analysen utgår ifrån är utvärderingsfrågan kring vilka effekter har metoden fått för barnen och deras familjer som deltagit i Barn i start och utvärderingsfråga om vilka effekter som metoden har haft för de kommuner som använt Barn i start (se utvärderingsfråga 1 och 2 i avsnitt 1.1.1).

4.1 Inledning

Med resultat avser vi här direkta resultat av verksamheten, exempelvis att deltagarna har blivit gladare eller lärt sig mer svenska. Med effekter avser vi mer genomgripande följder av deltagandet, bland annat ökad självkänsla och ökat självförtroende. Från tidigare utvärderingar och effektanalyser vet vi att det kan ta tid för både resultat och effekter att uppstå och bli observerbara. Mot denna bakgrund är det viktigt att även se till intervjupersonernas bedömningar av vilka resultat och effekter som de tror kommer att uppstå på längre sikt. Vi har valt att inta en pragmatisk syn på vad som är kort respektive medellång sikt. I detta fall är kort sikt de 14 veckor som deltagaren deltar i stödgruppen. Ett längre tidsperspektiv innebär att effekter studeras efter cirka fem till tio år. I detta fall kan både resultat och effekter uppstå på kort sikt, det vill säga direkt i anslutning till verksamheten (till och med innan den avslutats). Till skillnad mot andra verksamheter som vi vanligtvis utvärderar, exempelvis forsknings- och utvecklingsprogram eller forskningsmiljöer där synbara effekter går att mäta först efter flera år, kan stödgrupper som Barn i start leda till påtagliga effekter för individen redan under, eller i nära anslutning till kursen.

Figur 1 visar kedjan från aktivitet, via resultat till utfall/effekter (första och andra ordningens). Figuren visar således även ett potentiellt samband mellan aktiviteter (stödverksamheten) samt resultat, utfall och effekter, det vill säga den förändring som verksamheten ska åstadkomma i enlighet med uppsatt syfte och mål.

Figur 1 Programlogik med aktivitet, resultat, utfall och effekt.

Genom att använda programlogik kan utvärderingen exempelvis bidra till en gemensam förståelse kring resultat och effekter som uppkommit på grund av verksamheten. Användning av programlogik kan även bidra till att förbättra verksamhetens konstruktion och ge stöd i att identifiera vad som ska utvärderas, exempelvis genom att utforma mål och/eller indikatorer utifrån programlogiken. De två senare användningsområdena kommer diskuteras mer utförligt i kapitel 6.

Orsak och verkan är dock inte alltid en linjär process. En anledning är att det efter en tid är svårt att bortse från externa faktorer som påverkar uppkomsten av resultat och effekter. Omgivningen förändras, och både interna och externa faktorer kan påverka resultaten av en aktivitet. Därmed blir det betydligt svårare att kontrollera eventuella orsakssamband. Ett orsakssamband innebär att en aktivitet leder till ett utfall som inte hade blivit fallet i avsaknad av stödverksamheten.

Vi har i denna utvärdering inte haft stöd av ex ante-material.²⁵ En ex ante-utvärdering kan liknas vid en *förhandsbedömning* av en verksamhet. Genom en ex ante-utvärdering, eller ex ante-självvärdering uppskattar deltagaren ett tänkt utfall som därefter kan bekräftas, eller förkastas, genom en ex post-utvärdering. Mot bakgrund av att vi inte haft tillgång till någon form av förhandsbedömning, eller att självvärderingar inte genomförts innan verksamhetens start gör att det blir svårare att härleda specifika effekter till en specifik aktivitet då vi inte har kunnat studera tillståndet *innan* aktiviteten.

Vi har valt att utgå från deltagarnas samt föräldrarna till tidigare deltagares egna utsagor. Intervjupersonerna har exempelvis fått frågan om vad de själva bedömer att Barn i start bidragit till, och på vilket sätt. På detta sätt kan vi skatta förmodade effekter.

Mot bakgrund av vad som nämnts ovan kommer vi i denna rapport främst att använda oss av termer som *bidragit till*, snarare än *resulterat i* då orsakssambandet inte alltid går att säkerställa.

4.2 Motiv och förväntningar

Upplevelser av och utsagor om Barn i start kan variera, exempelvis på grund av deltagarnas ålder och tiden som passerat, men också på grund av hur stödverksamheten svarade mot deltagarnas motiv och förväntningar. Vid respektive intervjutillfälle ställde vi en öppen fråga om vilka motiv och förväntningar som de tillfrågade har haft för att delta i verksamheten.²⁶ Tidigare deltagare och föräldrar till tidigare deltagare menar att de främsta motiven var att dels få nya bekantskaper, dels träffa ungdomar i en liknande situation utanför skolmiljön. Ett ytterligare motiv var att få möjlighet att utöka kunskaperna i svenska. Några ungdomar hade emellertid inga förväntningar; de deltog vid det första mötestillfället för att se vad Barn i start var för typ av verksamhet då de inte hade någon kunskap om verksamheten.

Föräldrar till tidigare deltagare menar att de inledningsvis upplevde att de kände sig isolerade i sitt nya hemland. Några föräldrar fick kunskap om att det fanns en möjlighet att träffa och lära känna individer i samma situation via Barn i start. Mot denna bakgrund ville de omedelbart att deras barn skulle delta i verksamheten. Ett annat önskemål var att ungdomarna helt enkelt skulle få möjlighet att slappna av, ha roligt och tänka på något annat under ett par timmar en gång i veckan.

De kommunrepresentanter som vi har talat med har främst svarat utifrån barnens perspektiv när det gäller förväntningar på verksamheten. Det råder en samstämmighet kring att förväntningarna är att ungdomarna genom Barn i start ska få möjlighet att vidga sitt kontaktnät, träffa andra ungdomar i en liknande situation och därmed "bli en del av ett sammanhang". En ytterligare förväntning är att stödverksamheten ska bidra till att barn och ungdomar *lättare* ska komma ut i samhället. Lättare definieras främst som *snabbare och/eller på ett mer effektivt sätt* än om barnet inte skulle delta.

Vid intervjutillfällena ställdes även frågan om vilka faktorer som gjorde att deltagarna valde att delta i gruppverksamheten efter den första träffen. Av de som vi intervjuat framhåller majoriteten att de fick ett bra intryck av verksamheten, exempelvis då ledarna verkade "både snälla och duktiga". Därtill menar flertalet respondenter att de redan vid första mötestillfället märkte att de hade möjlighet att träffa nya bekantskaper.

4.3 Utsagor från tidigare deltagare och föräldrar till tidigare deltagare

Nedan följer de resultat och effekter som vi fått återberättade för oss från tidigare deltagare och föräldrar till tidigare deltagare. Ett resultat som majoriteten av de intervjuade framhåller är att Barn i start har bidragit till att de har förändrat sitt tankesätt, vilket i sin tur kan medverka till att ungdomarna kan börja bearbeta tidigare (och eventuellt traumatiska) händelser. Barn i start har, genom sina mötestillfällen, resulterat i att ungdomarna har kunnat diskutera kring olika tema som på ett eller annat sätt alltid har

²⁵ Tidigare deltagare, bland andra, utvärderar verksamheten via självvärderingar vid gruppverksamhetens avslut, se avsnitt 3.3.5. Dock genomförs inte en självskattning innan Barn i start börjar.

²⁶ Vi har emellertid inte intervjuat några tidigare deltagare som enbart deltog vid de första träffarna och sedan valde att sluta. Detta är viktigt att ha i åtanke när data analyseras.

tangerat känslor. Därmed har ungdomarna fått stöd i att hantera tidigare händelser i sin omgivning, både från varandra men även från ledarna.

Detta bekräftas av föräldrar till tidigare deltagare. En intervjuad förälder säger följande om sitt barns situation:

Det var viktigt att hon fick se att hon inte var ensam om sin situation och känslorna. Det ger henne en känsla av att flykten och resan över havet inte är något hon behöver ”trycka undan”. Innan upplevde hon rädsla, men idag har hon inga problem med att berätta om flykten.

Enligt föräldrar till tidigare deltagare har de märkt att deras barn fick mer energi, blev gladare och blev öppnare genom att samtala om sina känslor och i sin tur även sin vardag. En förälder som hade flera barn som deltog i Barn i start menar att ”barnen blev vana att vad som än händer kan de berätta för oss”. Flera föräldrar upplever även att ungdomarna därefter fick en, vad de väljer att definiera som en jag kan-mentalitet, vilket hänger ihop med ökad självkänsla och ökat självförtroende. Även tidigare deltagare anser att de numera kan prata om känslor och sinnesstämningar på ett annat sätt än tidigare, även med individer utanför gruppen.

En intervjuperson uttrycker att Barn i start bidragit till att hen fått en verktygslåda för att kunna hantera och lösa problem. Denna verktygslåda innehåller flera redskap som den tidigare deltagaren kan kombinera på olika sätt, bland annat beroende på vilka problem som dyker upp i vardagen. Flera intervjupersoner lyfter liknande erfarenheter och menar att verksamheten har bidragit till att de kan förstå hur de ska agera när något känns ansträngande i vardagen.

Vad som även har framkommit vid våra intervjuer är att verksamheten inte uteslutande handlar om att få stöd. Ungdomarna har även själva fått möjligheten att agera stödjande. Denna möjlighet framhålls som både positiv och utvecklande. Detta hänger även ihop med att det inte finns ett tvång att deltagaren måste prata. Känner en deltagare att hen vill inta en mindre aktiv roll (det vill säga lyssna) så är det godtagbart. Flera ungdomar uttrycker även att de påverkats av att lyssna på andras berättelser och att detta på flera sätt underlättar deras egen situation då de märker att andra kan ha det ”värre” än dem själva.

Genom Barn i start har ungdomarna även breddat sina nätverk. Som nämnts har ungdomarna träffat andra ungdomar i en liknande situation. Flera intervjupersoner framhåller även att de fortsatt hålla kontakt med personer som de träffat vid gruppstillfällena, både i skolan och privat. Därmed har verksamheten även bidragit till att skapa såväl gemenskap som samhörighet. Barn i start anses även bidra till att skapa relationer och stärka tilliten till andra vuxna individer. Som nyanländ träffar majoriteten ungdomar främst vuxna individer som arbetar i offentlig verksamhet, på en kommun eller en myndighet. Genom Barn i start får ungdomarna möjlighet att träffa vuxna individer i en annan kontext.

Denna bild bekräftas även av föräldrar till tidigare deltagare. En förälder menar exempelvis att verksamheten har bidragit till att hans barn ”vågade skapa relationer” med andra och ta kontakt med nya människor. En annan förälder menar att förmågan att interagera med andra ungdomar har stärkts, vilket i detta fall varit särskilt viktigt då familjen precis flyttat och ungdomen har börjat på en ny skola, vilket fungerade utan problem.

En förälder berättar att familjen inte kände någon när de började i Barn i start och att träffarna verkligen gjorde skillnad. Några föräldrar framhåller att Barn i start gav ungdomarna en vetskap om att det finns vuxna hjälpsamma människor runtomkring, något som i sin tur bidrar till en känsla av trygghet. Denna trygghet kan även ”smitta av sig” till resterande familjemedlemmar, vilket flera föräldrar framhåller. Verksamheten har även bidragit till att skapa en stabilitet för hela familjen.

Engagemang och deltagande i grupper kan ha positiva konsekvenser för den enskilde individen och det sociala kapitalet.²⁷ Flera tidigare deltagare antyder att Barn i start har bidragit till att de haft möjlighet att överkomma kulturella och språkliga barriärer. Verksamheten anses även bidragit till att ungdomarna haft möjlighet att lära sig mer om svenska normer och värderingar. Interaktion mellan nyanlända och svenska medborgare kan dessutom vara en mekanism för inkludering ur ett längre tidsperspektiv.

Även om verksamheten inte är en språkstödande insats per se framhåller majoriteten av intervjupersonerna att deltagandet resulterat i att de fått möjlighet att öva på det svenska språket. Barn i start har därmed fungerat som ett komplement till de studier som ungdomarna redan genomför.

4.4 Effekter ur ett medellångt perspektiv

Ur ett medellångt perspektiv framhålls effekter som ökad självkänsla och ökat självförtroende som särskilt betydelsefulla. En tidigare deltagare säger följande:

Jag kan fixa allt [...] Tidigare skulle jag inte vågat gå till en butik och lämna mitt CV, men jag lärde mig hur jag skulle skriva och sedan gick jag till olika butiker och lämnade mitt CV.

En förälder menar att den viktigaste effekten var att gruppverksamheten gav ökat självförtroende. En annan förälder framhåller att ”tidigare hade mitt barn svårt att gå ut och leka på gården, men i Barn i start fick hon självförtroende”.

Flera respondenter menar att de nu känner meningsfullhet och att de har en känsla av att vara på väg någonstans. Det har alltså blivit allt viktigare för ungdomarna att utforma sina egna framtida mål. En tidigare deltagare menar att:

[n]är jag började hade jag inga mål om vad jag skulle göra i framtiden. Jag kom till ett nytt land tänkte att 'vi får se vad som händer'. Men jag fick lära mig att man måste ha ett mål. [...] Livet är så att man måste ha mål. Man kan inte bara säga vad man vill ha man måste ha ett mål och sedan jobba mot det.

Föräldrar till tidigare deltagare verifierar detta och menar att deltagandet gav dem uppmuntran och stimulans att se framåt och planera sin framtid. En föräldrar lyfter att gruppverksamheten fick hela familjen att gå igenom sorgen, acceptera det som hänt och därefter blicka framåt och få tillförsikt till ett nytt liv.

Som redan nämnts ovan pekar flera tidigare deltagare på att de vågar tala mer öppet om känslor och sinnesstämningar i olika sammanhang. Ovan nämndes också den verktygslåda som används för att hantera känslor och händelser i vardagen och att denna verktygslåda används löpande. Flera intervjupersoner framhåller även att de använt olika övningar när det har uppstått problem i deras vardag, problem som rör allt från vänskapsrelationer till att studierna upplevs som svåra. Flera intervjupersoner, både tidigare deltagare och föräldrar till tidigare deltagare hänvisar till att de fått tips om hur man kan lösa problem och även lärt sig att hitta lösningar.

Vi har inte kunnat studera om skolresultaten har blivit bättre som en följd av att ungdomen deltagit i stödverksamheten. Emellertid framhåller flera föräldrar att de tycker sig se att deras barn kan genomföra skolgången på ett *bättre* sätt. Med bättre avses här exempelvis att barnet har lättare att ta kontakt med andra individer, såväl i sin egen ålder som vuxna, samt att de har verktygen att kunna fokusera på sina studier.

4.5 Deltagande kommuners syn på Barn i start

En utvärderingsfråga rör vilka effekter som Barn i start haft för de kommuner som arbetat med verksamheten. Vad som framkommer är en positiv bild av verksamheten. Det anses vara en strategiskt viktig och högst angelägen fråga att barn och ungdomar deltar i verksamheten. Flera delar av den

²⁷ Se exempelvis Putnam, R. (1993). *Den fungerande demokratin*.

kommunala verksamheten, såsom socialtjänsten, har kunskap om Barn i start och ”tycker mycket om” stödverksamheten. Det framkommer inga negativa synpunkter. Emellertid är det viktigt att poängtera att våra intervjupersoner inte innehar omfattande kunskap om hur verksamheten *faktiskt* fungerar eller vilka effekter som den hittills har haft, dels för tidigare deltagare och dels för kommunerna. Å andra sidan menar flera intervjupersoner att, när de är i kontakt med exempelvis en god man, förefaller att verksamheten fungerar väl. Att våra respondenter har svårt att peka på effekter är självfallet också ett resultat av att verksamheten inte har utvärderats sedan 2008 och att inga löpande uppföljningar genomförts.

Vi har även ställt frågan om verksamheten hittills motsvarat de förväntningar som intervjupersonerna hade från början, utifrån den kunskap som man har om verksamheten. Flera intervjupersoner är positiva och menar att verksamheten förefaller vara professionell. Detta resultera också i att de fortsätter att tipsa nyanlända ungdomar och föräldrar om att verksamheten finns.

Utifrån våra intervjusagor framkommer också bilden av att kommunerna vill inta ett mer pro-aktivt förhållningssätt. Det anses vara viktigt att ha en väl etablerad verksamhet kring invandring och nyanlända och arbete med frågor som rör nyanlända och integration finns i förvaltningarna. Barn i start framhålls som en viktig del för att barn och ungdomar ska få en bra start och därmed goda möjligheter i framtiden. Följande citat tydliggör detta:

På lång sikt är det bra att man får en bra start. Att inte känna sig välkommen är dåligt för självförtroendet och framtidsmöjligheterna.

Ur ett mer långsiktigt perspektiv kan verksamheten således också kunna bidra till ökad möjlighet för socialt deltagande och inflytande. Barn i start kan också vara en viktig del i kommunens arbete med att nå uppsatta mål som rör såväl inkludering och integration, som främjande insatser för barns psykiska hälsa.

5 Ändamålsenlighet och utvecklingsmöjligheter

I detta kapitel utvärderar vi verksamhetens konstruktion i stort. Empirin ger oss underlag att bedöma om de valda arbetsätten, processerna och innehållet i framförallt metodparmen, gruppledarutbildningen och gruppverksamheten är ändamålsenliga och vad som behöver utvecklas för att Barn i start respektive syfte och mål ska uppfyllas.

De frågeställningar som analysen utgår från är huvudsakligen utvärderingsfrågorna 3 och 4 (se avsnitt 1.1.1).

5.1 Barn i start – en unik verksamhet

Sedan starten har flera mål formulerats i olika sammanhang och vid olika tidpunkter, se avsnitt 3.2.1. I vår ambition att få en aktuell bild över de kärnvärden och mål som Barn i start bygger på har intervjupersoner tillfrågats om det unika med Barn i start. Samtliga intervjupersoner betonar det psykosociala stöd och utrymme som Barn i start ger för barn och ungdomar som fått uppehållstillstånd. Utöver det nämns flera faktorer som också bidrar till att göra Barn i start unikt. Nedan sorteras den samlade bilden av verksamhetens viktigaste byggstenar under rubrikerna: gruppen respektive innehållet.

5.1.1 Gruppen

Individen blir i gruppen en del av ett sammanhang där man både ger stöd och får stöd. Alla ledare menar att deltagarna blir stärkta av att stötta andra. En grupp där samtliga deltagare varit med om ett uppbrott gör att deltagarna känner igen sig i andras resonemang och vågar uttrycka sig. En av ungdomarna berättade att Barn i start var det enda stället där han kunde uttrycka sig. Ingen skulle förstå om han skulle ha berättat om sina upplevelser och känslor i ett annat sammanhang. Flera intervjupersoner poängterar det interaktiva inslaget, där alla deltagare sitter i en ring, långt ifrån ett katederperspektiv. En ledare uttrycker att relationen till andra i gruppen är att jämföra med "en sambo-relation" i den bemärkelsen att deltagarna upplever trygghet och delger varandra förtroenden. Flera ledare understryker det unika i att vara delaktig i en grupp. I gruppen tas gemensamma beslut och deltagarna gör saker tillsammans. Gruppen bidrar till att deltagaren inte behöver vara i fokus utan kan själv välja hur framträdande hen vill vara. Övningar och diskussioner kan vara givande på olika sätt, antingen kan deltagarna välja att prata mycket eller luta sig tillbaka och lyssna.

Rutiner och struktur skapar rätt förväntningar, igenkänning, kontroll och trygghet hos deltagarna. Barn i start följer en tydlig struktur både vad gäller den tidslinje (dåtid, nutid, framtid) och de teman som gruppverksamheten är uppbyggd kring. Även varje gruppstillfälle bygger på en genomtänkt struktur: inledning, diskussioner, fika vid samma tid, övningar, lekar och avslut. Det finns även en ordning mellan tyngre ämnen och mer lättsamma moment. Det är viktigt är att deltagaren, efter ett mötestillfälle, ska känna sig upplyft även om hen har pratat om något som är tungt under mötet.

5.1.2 Innehållet

I princip samtliga intervjupersoner betonar hur viktigt det är att Barn i start handlar om dem själva och deras känslor, att de själva fritt får sätta ord på vad som är problematiskt och vad de bär på. Flera intervjupersoner berättar att det är lättare att förstå och sätta ord på sina känslor tillsammans med andra. Några ledare poängterar vikten av kravlöshet och att deltagaren själv väljer om och när hen vill delta i diskussioner.

Barn i start bygger i stor utsträckning på att ge ett utrymme för deltagaren att komma till tals, bekräftas och synliggöras. Flertalet ledare understryker vikten av att lyssna på barnen. Ledarna ställer frågor om allt från vardagliga frågor om vad som hänt under dagen till vad som upplevts tidigare i livet. Deltagarna kan känna sig fria att ta upp det som är viktigt för dem, det finns inget rätt eller fel och ledarna försöker inte ändra på något i berättelsen. Individen är i fokus, men utan någon förväntan på prestation.

5.1.3 Barn i start – samspel mellan samtliga faktorer

De ovan nämnda faktorerna bidrar, enligt intervjupersonerna, till att göra Barn i start unikt. Ifall respektive faktor lyfts ur sitt sammanhang kan flera fritidsaktiviteter och pedagogiska verksamheter upplevas fylla samma funktion. Det är emellertid först när samtliga faktorer samspelar och integreras i en och samma verksamhet som verksamheten utgör det psykosociala stöd som Barn i start syftar till.

Deltagarnas uppskattning för verksamheten tillsammans med enkelheten i metoden (exempelvis uttrycker flera ledare verksamheten som *okomplicerad*) har bidragit till den stora spridningen i landet. Idag finns ingen annan nationell verksamhet som fyller samma funktion som Barn i start.

5.2 Metodpärmen

Följande avsnitt syftar till att besvara vår tredje utvärderingsfråga om vad i utbildningen har fungerat bra respektive mindre bra. Fokus är att utifrån intervjupersonernas svar genomlysna metodpärmen ur olika synvinklar och sammanställa de förslag på utvecklingsinsatser som framkommit. I vissa fall kan en förbättringsåtgärd bestå i kompletterande texter i metodpärmen, medan det i andra fall kan behövas en mer fördjupad diskussion om/hur ett förslag på förändring ska implementeras i metodpärmen.

- **Ramverk och syften.** Samtliga ledare upplever att metodpärmen är ett viktigt ramverk för verksamheten. Flera ledare poängterar att textdelar som *beskriver respektive temas syfte är särskilt viktiga och några* ledare berättar att de ofta går tillbaka till just de delarna när de ska förbereda ett tema. Många av ledarna skulle dock vilja se metodpärmen som ett levande dokument som kan spegla förändringar i omvärlden, och flera av dem berättar om anpassningar i övningar, temanamn och kompletteringar de gjort i syfte att bättre passa deras verksamhet. Det finns en mer eller mindre uttalad tanke att ledarna ska förhålla sig till ramarna men att anpassningar välkomnas så länge som metoden inte görs ”mer fritids eller terapeutisk”.
- **Ordningsföljd.** På en av orterna har ledare valt att byta plats i ordningen på vissa teman. Exempelvis har temat Framtid bytt plats med temat Jag är värdefull, som nu blivit ett avslutande tema. Ledarna påpekar att det logiskt sätt är rätt att prata om framtiden vid sista grupptillfället, men upplever att flera deltagare inte är särskilt hoppfulla inför framtiden och att detta tema därför upplevs tyngande. Ledarna ser däremot att en avslutande gruppträff där deltagarna lyfts fram som värdefulla upplevs som ett uppskattat och positivt avslut på kursen.
- **Namn på teman.** Några ledare berättar att temat *Integrationsprocessen* istället fått namnet *Första tiden i Sverige* för att ge rätt förväntningar av mötesinnehållet, där huvudfokus är att låta deltagarna utgå och jobba med sig själva, sina känslor, sitt mående – snarare än att ge samhällsinformation. Ett annat exempel på byte av namn och även innehåll är temat *Familj* som i vissa verksamheter fått namnet *Familj och nätverk/Utökat Nätverk* för grupper med ensamkommande barn.
- **Ämnen.** Några ämnen har tillkommit och integrerats i redan befintliga teman. Exempel på sådana ämnen är gruppens syfte, genusperspektiv, fritid, risker och val samt utökat nätverk. Ämnena belyses kontinuerligt i olika övningar och diskussionsämnen. Flera ledare beskriver att de känner sig tafatta när deltagare i olika situationer lyfter religionsfrågor och önskar att metodpärmen eller annat forum kunde belysa och resonera kring lämpligt förhållningssätt till dessa frågor.
- **Nya/förändrade målgrupper.** Några ledare betonar betydelsen av ett rörligt utbildningsmaterial som uppdateras i takt med samhällsförändringar som genererar nya grupper av flyktingar och asylsökande. Ledare nämner exempelvis behovet av ökad kunskap och anpassningar i verksamheten gentemot ensamkommande flyktingbarn och apatiska barn. Ett annat exempel är behovet av ny kunskap när det gäller tillfälliga uppehållstillstånd och längre väntetider för asylsökande. Ledarna ställs i dessa situationer inför nya utmaningar som skapar många frågor kring deras roll som gruppleddare.
- **Paketering.** Det har framkommit åsikter kring att metodpärmen, som nu är i pappersform i en pärm, kan få ökad status som lärobok och metodbok ifall den trycks i bokform. En intervjuperson (ledare) föreslår att den ges ut i kalenderformat, för att lättare kunna bära den med sig.

I det följande beskrivs hur intervjupersonerna upplever innehållet i vissa teman. Några ledare belyser betydelsen av att ha ett tema att utgå från, men poängterar att varje grupptillfälle blir unikt beroende på deltagarna. I ett utvecklingsarbete är det viktigt att vara medveten om vilka områden och övningar som uppskattas särskilt mycket, dels för att inte riskera att förändra dem till något sämre, dels för att ansvariga för utvecklingsarbetet eventuellt kan se att fler liknande övningar skulle kunna utvecklas. Vi väljer att lista några av de teman och övningar som föräldrar och ungdomar uppskattar särskilt mycket:

- Tema *Du är värdefull*. Många intervjupersoner nämner speciellt spegelövningen som betydelsefull för dem och berättar hur de än idag påverkas av insikten de då fick att ”jag måste ta hand om mig själv - för att kunna ta hand om barnen”.
- Tema *Dåtid*, speciellt övningen som handlar om att rita sitt livs resa. Tema *Flykten*: Några föräldrar berättar hur de tack vare flykten-temat kunde ”öppna upp för det de hade stängt in i hjärtat”. En förälder berättade hur deras dotter målat en tavla med motiv från flykten över havet, och hur hon under en period efteråt återkom till detta i alla sina målningar och hur hon idag kan berätta om flykten för vem som helst.
- Övningar och diskussioner kring känslor: Ofta omnämns dessa slags övningar i generella ordalag, ett par ungdomar har särskilt lyft diskussionen kring ”Vad gör du när du blir arg?” som viktig, och övningen med bilden på gubben.
- Diplomen i samband med avslutningen: Några föräldrar berättar om betydelsen som diplommet haft för deras barn – hur barnen upplever att de gjort något stort.
- Föräldrar presenterar sina barn på avslutningen: Ett par föräldrar beskriver hur viktigt ”föräldrarnas tal” till sina barn upplevts av barnen och hur detta och andra moment i kursen stärkt relationen mellan dem och barnen.

Utökad introduktion: Några ledare berättar hur de utökade introduktionsdelen till två tillfällen, där första mötet är mer av en *prova på träff* medan andra grupptillfället har fokus på kommunikation inom gruppen som en del i skapandet av en gruppgemenskap. Ledarna upplever att det inledningsvis är viktigt att avsätta tid till frågor kring hur gruppen ska vara när den ses för att skapa en trygghet i gruppen. Ledarna har märkt att den förlängda introduktionsdelen har medfört att antalet avhopp minskat.

Nya övningar till ungdomar: Flera ledare upplever att åldern spelar roll för hur väl övningar fungerar i gruppen och att detta blir tydligare ju äldre deltagarna är. För grupper med äldre ungdomar har flera ledare tagit fram nya övningar, ofta kopplade till värderingar, något de märkt att ungdomarna har ett behov av att diskutera och fundera kring. Även ungdomar som intervjuats påtalar sitt intresse för att lära sig mer om svenska värderingar och normer. Ingen av ungdomarna har emellertid upplevt att övningarna varit för barnsliga utan flera av dem säger att de varit kul.

Material riktat mot förskolebarn och unga vuxna: Under intervjuerna framkom tankar om att metodiken, ifall den utvecklades något, även borde riktas mot unga vuxna samt, i en något förenklad form, även för förskolebarn i sexårsåldern. En ledare berättar hur syskon i syskongrupperna berättat om sin flykt och hur han då kunnat bemöta detta utifrån sina erfarenheter från temat *Flykten*.

Tema *Flykten*: Flykten är idag mer traumatiserad och några av intervjupersonerna har lyft frågan om materialet för detta tema bör utvecklas, en av de intervjuade funderade på om detta tema ens ska tas upp i en gruppverksamhet. Barn i start bygger på att ”man ska stänga säcken innan man går hem” och detta kanske inte är enkelt att göra efter två timmar. Ingen av deltagare har emellertid lyft denna fråga.

Aktiviteterna: På grund av besparingar valde några ledare att stryka aktivitetstillfällena (se fotnot 19). Först togs ett av de två tillfällena bort, men sedan valde ledarna att också ta bort det andra tillfället, inte bara av kostnadsskäl utan också för att tydliggöra att Barn i start inte är en aktivitetsgrupp. De upplevde att många deltagare tidigare hängde upp sig på aktiviteterna och de ville genom denna renodling och tydliggörande av konceptet att deltagarna skulle tacka ja av rätt anledning. De intervjuade ungdomarna och föräldrarna ger en bild av aktiviteterna som något de uppskattar och som de gärna ser är av det enklare slaget, exempel en gemensam stadspromenad, kubb eller lekar utomhus. Gemenskapen och att ha trevligt tillsammans är viktigare än själva äventyret.

5.3 Gruppleदारutbildningen och erfarenhetsutbytesdagarna

5.3.1 Utbildningen

Gruppleदारutbildningen vänder sig till personal som kommer i kontakt med flyktingbarn, inom frivillighetsorganisationer, kommuner och landsting. Utbildningen bygger på upplevelsebaserat lärande. Under utbildningen, som är sex dagar lång, går deltagarna igenom alla 12 teman och deltar, utifrån en egen tidigare upplevd känslomässigt svår situation, i samma övningar och diskussionsämnen som barnen senare kommer genomföra. Syftet är, förutom att få praktisk kunskap om övningar och tema-ämnen, att gruppledaren ska känna sig trygg i att vara delaktig i svåra diskussioner tillsammans med barnen.

Flera ledare ser ett behov av kompletterande moment i utbildningen för att göra gruppledaren bättre förberedd på att hålla en grupp. I det följande ges exempel på hur utbildningen skulle kunna utvecklas.

- **Problematisera mer.** Att inte utgå från en fungerande grupp. Belysa situationer där det inte fungerar så väl. Vad kan bli fel? Vad kan uppstå i en grupp?
- **Ökad kunskap om gruppleदारrollen.** Vad innebär det att vara gruppledare? Hur ska ledaren förhålla sig när barnen berättar svåra saker? Hur ska gruppledare hantera olika problem och svåra situationer? Hur kan ledarna få ökat stöd och kunskap i sin roll? Hur ska ledaren förhålla sig till gruppen kontra individen?
- **Ökad praktisk kunskap.** Vilka rekryteringsvägar finns att tillgå? Var och hur anställs tolkar? Hur kan ledaren jobba med en tolk? Hur görs tolkens roll tydlig? Hur läggs en träff upp? Hur ska första mötet planeras? Vilka gränser gäller – vad är verksamhets roll?

Det har, inom Nationella föreningen, förts en diskussion vad gäller kvalitetssäkring av gruppleदारutbildningen och att det skulle ställas krav på ledarnas erfarenhet och utbildning. Utvärderingen går emellertid inte in på denna fråga.

5.3.2 Erfarenhetsutbytesdagarna och vidareutbildning

Det finns ett behov bland ledarna att fördjupa sina kunskaper i vissa ämnen under former av vidareutbildning och/eller erfarenhetsutbytesdagar. Flera ledare efterlyser forskningsresultat och ökad kunskap om exempelvis nya grupper av barn och ungdomar som arbetslaget inte har tidigare erfarenhet av, exempelvis apatiska barn och ensamkommande barn. Några ledare nämner också kunskap om effekter, som förändrade regler kring uppehållstillstånd, har på flyktingar och påpekar att behovet av ny kunskap kontinuerligt förändras i takt med att världen förändras.

De årliga erfarenhetsutbytesdagarna pågår under två dagar och syftar till erfarenhetsutbyte mellan personer på olika orter som på något vis är engagerade i Barn i start. Flera ledare uppskattar möjligheten att i workshop-form diskutera frågor men berättar att formen och upplägget skulle kunna utvecklas. Många upplever nu att diskussionsämnen och gruppsammansättning är för breda och allmänna, de önskar mer konkreta frågeställningar och möjlighet för personer med olika roller och ingångar (tolkar, erfarna gruppledare, volontärer m.m.) att samlas och diskutera frågor som är relevanta för just dem.

5.4 Gruppverksamheten

5.4.1 Ledarna

Samtliga intervjuade föräldrar och ungdomar vittnar om ledarnas stora betydelse för dem som individ och för gruppen. Ledarna uppskattas för att de respekterar barnet för dess egen skull, ledarnas synliggörande av barnen och lyssnande till barnens funderingar. Flera föräldrar poängterar att ledarna stärker barnen genom att lyfta fram det positiva hos dem. Många ungdomar berättar att de ser ledaren som ett syskon eller en kompis. Några upplever att de är lite stränga, men känner att det bottnar i att det finns en genuin vilja att hjälpa. Ungdomarna poängterar att ledarna får dem att reflektera mycket och uttrycka sig på olika sätt. Ledarna uppskattas för den trygghet och det stöd de ger när de berättar hur saker och situationer kan lösas, ibland handlar det om frågor av mer praktisk karaktär. Föräldrarna

och ungdomarna är tacksamma för ledarna och ingen har påtalat något som borde utvecklas kring ledarrollen.

Många gruppleddare uppger ett behov av att stärkas i sin roll och önskar fördjupad kunskap kring exempelvis nya målgrupper och hur de ska hantera olika problematiska situationer som kan uppkomma.

5.4.2 *Tolkarna*

Flertalet ledare berättar hur viktig tolkens roll är för att deltagarna på sitt modersmål ska ges möjlighet att exempelvis kunna beskriva sina känslor på ett mer målande vis. Några ledare beskriver att det är svårt att sätta fingret på vad det är som gör att en tolk är bra. En del menar på att tolken behöver ha kunskap om verksamheten och dess innehåll, andra menar på att det är viktigt att tolken har erfarenhet av det land som barnet kommer från för att *bottna* i frågorna, flera ledare menar att det handlar om social kompetens – att förstå i vilka situationer som tolken ska stötta individen och i vilken utsträckning som hen ska ta plats i gruppen.

De flesta ungdomars utsagor kring tolksituationen handlar främst om ”lärandet av svenska språket” och vittnar om en stark motivation att lära sig språket. De berättar ofta med stolthet och viss prestige om den stund de inte längre behövde tolk. En av ungdomarna föreslog att: tolken borde fungera mer som en lärare, som får ”godkänna” det man själv försöker säga på svenska, snarare än att tolken ska översätta allt som sägs. Deltagarnas pragmatiska inställning till tolkarna tenderar att skilja sig åt jämfört med tidigare utvärdering av Barn i väntan. En förklaring kan vara att deltagarna i Barn i start, som fått uppehållstillstånd, känner att det är meningsfullt och viktigt att lära sig svenska, för att underlätta att komma vidare i det svenska samhället.

Vissa orter har etablerade kontakter med kommunens tolkar och har byggt upp en långvarig relation med dem.

Några ledare lyfter behovet av att ge tolkar som anställs hos dem för längre tid någon form av fördjupad introduktion till Barn i start och önskar att ett underlag för detta utvecklas.

5.4.3 *Gruppsammansättningen*

Flertalet ledare lyfter vikten av att sätta samman grupper med individer som är hyfsat lika exempelvis vad gäller ålder, språk och familjesituation. De upplever emellertid fördelar ifall deltagarna har olika tidsperspektiv, på så vis att de varit olika länge i Sverige.

Några ungdomar påpekar att det är bra att flickor och pojkar deltar i samma grupper för att de tror att stämningen i grupper med enbart pojkar skulle bli för tuff och att de då inte skulle våga prata om känslor i samma utsträckning.

En av de ensamkommande ungdomarna upplevde det inte som problematiskt att delta i en grupp där övriga kommit till Sverige med sina familjer, utan var positiv till gemenskapen han upplevt. En av ungdomarna berättade att han deltagit i en grupp med väldigt mycket yngre barn men upplevde både övningarna och diskussionerna som roliga och givande. Ofta är graden av uppskattning kopplad förväntningar. I exemplet ovan var det mer av en slump som gjorde att personen, som inte hade någon förhandsinformation, kom att delta.

5.4.4 *Den fysiska inramningen*

Ett par av de intervjuade ungdomarna poängterar den positiva inverkan som designen av rummet bidragit till, och beskriver uppskattande hur de glada färgerna, de tända ljusen och fruktskålarna bidragit till en trygg och trivsamt stämning.

5.4.5 *Utökad verksamhet*

På frågan om hur verksamheten skulle kunna förbättras nämner många föräldrar och ungdomar en önskan om utökad verksamhet eller möjlighet att få göra om kursen. En förälder önskar att några mötestillfällen förlades i exempelvis en lekpark tillsammans med barnen, i och med att hon upplever det vara lättare att prata om svåra händelser i en utomhusmiljö.

Flera ledare berättar hur öppen caféverksamhet och sommaraktiviteter vuxit fram som ett svar på önskan om utökad verksamhet. En av ungdomarna samt en grupp med föräldrar berättar att de kontinuerligt, tre år efter deltagandet i Barn i start, fortsätter att ses under lördagarnas caféverksamhet. Några ledare berättar att de provat ytterligare alternativa öppna verksamhetsformer för ungdomar, men med lågt deltagarantal och menar att orsakerna till det kan variera, en orsak kan vara avsaknaden av den struktur som Barn i start är uppbyggd kring. En av ungdomarna berättar att hon under flera år varit aktiv som volontär på Barn i starts sommarläger.

6 Reflektioner och rekommendationer

6.1 Reflektioner

Valet av utvärderingsmetoder och utvärderingsfrågor underlättas ifall det finns en teoretisk förklaringsmodell att utgå från. I Figur 2 visas ett förslag på en teoretisk förklaringsmodell för Barn i start. Som utgångspunkt har vi valt Antonovskys teori²⁸ som, liksom Barn i start, tar sin utgångspunkt i ett salutogent perspektiv med fokus på faktorer som vidmakthåller hälsa och hälsobefrämjande processer²⁹. Centralt i Antonovskys teori om vad som gör oss motståndskraftiga mot psykiska och fysiska påfrestningar är känslan av sammanhang. Utvärderingen visar att Barn i start ofta ger deltagarna, som förlorat sitt hemland, släktingar, skola, och kultur, en känsla av ett första sammanhang i det nya landet. För att uppleva känslan av sammanhang krävs, enligt Antonovsky, att vi *förstår situationen*, att vi tror att vi kan *hantera och hitta lösningar till problem* och det upplevs *meningsfullt* att försöka.³⁰

Flertalet av verksamhetens teman syftar till att ge deltagaren en *ökad begriplighet, förståelse* och greppbarhet av den situation och kontext hen befinner sig i. Genom att tillsammans med gruppen, utifrån specifika teman, prata om sitt tidigare liv, flykten och nuvarande livssituation kan deltagarna lättare förstå sina känslor, få öka självkänedom, samt få kunskap och förståelse för normer och värderingar i det nya landet.

Många teman syftar också till att ge deltagarna utrymme, bekräftelse och ökat självförtroende som kan stärka hen i *hanteringen av problem* och svåra känslor och situationer i det nya landet. Temat Framtid syftar bland annat till att inge hopp och en känsla av *meningsfullhet* inför framtiden.

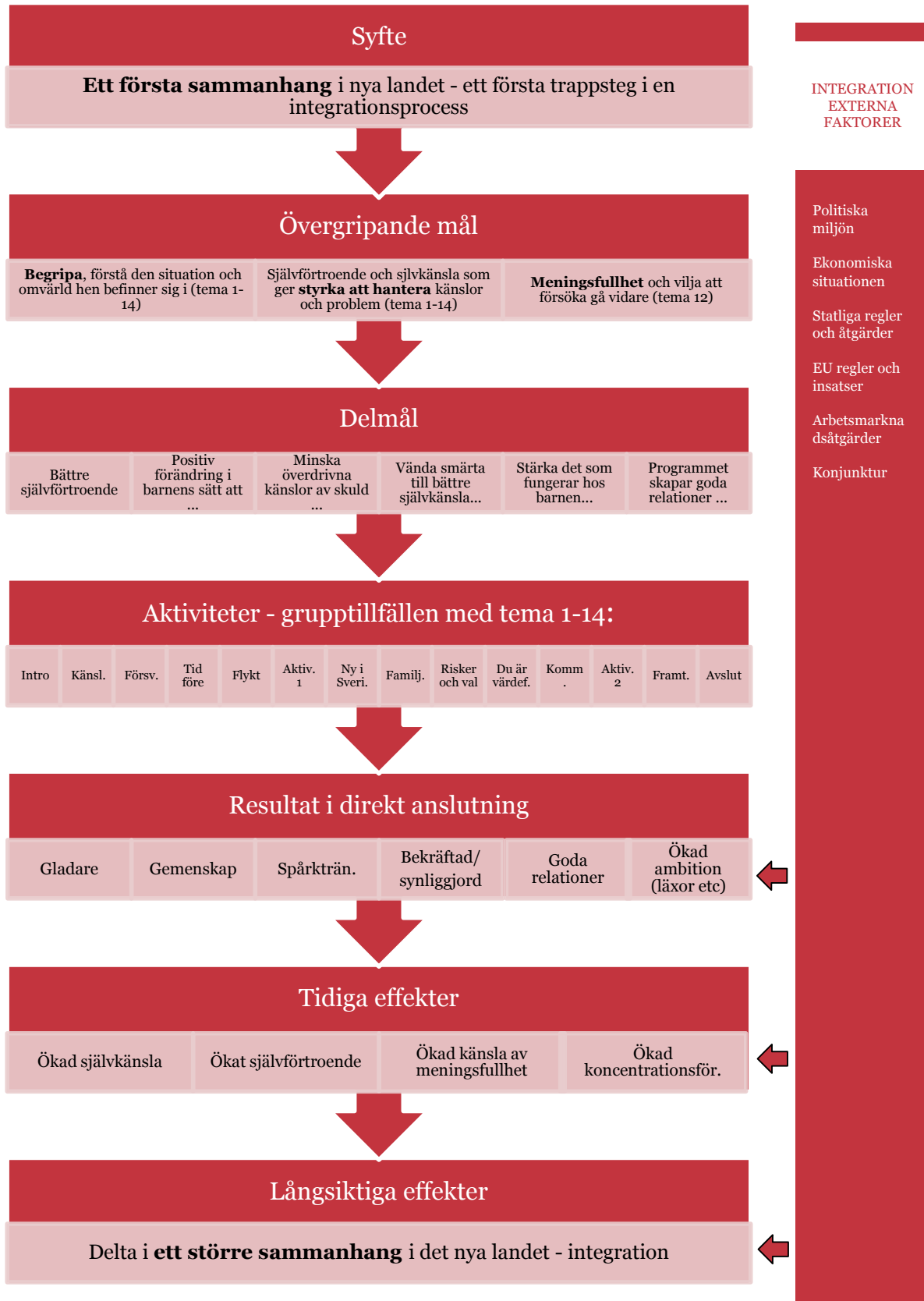
Enligt programlogiken fungerar Barn i start som en katalysator för att en positiv spiral ska påbörjas: individen upplever i Barn i start ett första sammanhang, en gemenskap, i det nya landet. Den positiva spiralen leder i förlängningen till att individen upplever en ökad känsla och deltagande i ett *allt större sammanhang i det nya landet*.

Flera ledare menar att Barn i start verksamheten kan ses som ett första trappsteg i en längre integrationsprocess som parallellt påverkas av en rad externa faktorer.

²⁸ Antonovsky, A. (1991). Hälsans mysterium. Natur och kultur, Stockholm

²⁹ Motsatsen till salutogenes är patogenes som försöker förklara varför människor blir sjuka och som fokuserar på faktorer som orsakar sjukdom.

³⁰ Gjaerum, B., Groholt, B. och Sommerschild, H., (1998). Att bemästra motståndskraft, skyddsfaktorer och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar. Svenska föreningen för psykisk hälsa, SfpH, 1998.

Figur 2 Teoretisk förklaringsmodell för Barn i start som utgår från Antonovskys teori.

Not: Detta är en modell som vi skulle kalla för en programlogik.

Denna utvärdering ger en i huvudsak positiv bild av Barn i start med en rad förtjänster och starka sidor. Vi kan konstatera att gruppverksamheten har varit av stor betydelse för deltagarna och utvärderingen visar att Barn i start exempelvis bidrar till att många av de positiva effekter som deltagarna uttrycker i samband med gruppverksamheten fortfarande, ett till fyra år efter att de deltagit, kvarstår. Exempelvis beskriver flera ungdomar och föräldrar en upplevelse av ökad självkänsla, förmåga att bättre förstå och hantera sina känslor och vilja att utöka sitt nätverk och bli del av ett större sammanhang.

Spridningen av verksamheten till flera orter i landet har gått fort och kan delvis förklaras av det ökade behovet av insatser riktade till denna målgrupp samt deltagarnas positiva erfarenheter och omdöme av verksamheten. Därtill har ansvarigas vilja att så många barn och ungdomar med uppehållstillstånd som möjligt ska få del av denna form av stödinsatser gjort att organisationer, oavsett tillhörighet, välkomnats att bedriva verksamheten. Metoden finns tydligt beskriven, bygger på välstrukturerat arbetssätt och fokuserar på det friska hos individen, sammantaget bidrar det till att många organisationer upplever det som en relativt okomplicerad metod som är enkel att tillämpa. Det finns en stor potential för Barn i start att fortsätta spridas och bli än mer rikstäckande.

Den period som varit, och som nu utvärderats, kan i någon bemärkelse betraktas som en pionjärsfas där ett brett sortiment av projektformer samsats. Verksamheterna på de olika orterna har utförts och projektfinansierats i varierande former av olika ideella organisationer och insatser från myndigheter. Givet avsaknaden av central samordning är det förvånande hur pass väl verksamhetens kärnvärden och struktur bibehållits och utövas gentemot deltagarna.

Det finns idag många erfarna gruppleddare som uttrycker ett behov av verksamhetsutveckling i takt med förändringar i omvärlden med exempelvis nya målgrupper och nya frågeställningar som följd. I takt med att Barn i start verksamheten växer ökar också ledarnas behov av intern struktur: i form av ökat erfarenhetsutbyte, handledning, lathundar, introduktionsmaterial, tydliga målformuleringar och verktyg som underlättar och påskyndar en etableringsprocess. Barn i start är nu i en fas där det vore lämpligt att frångå den kortsiktiga och personberoende projektformen och bedrivs som en mer långsiktig satsning. Ett tydligt projektägarskap med en heltidsanställd nationell koordinator behövs för att framtida utvecklingsinsatser och central samordning effektivt ska kunna ske.

De deltagare som rapporten bygger på märker - än så länge - inte av det behov av verksamhetsutveckling som ovan beskrivits, utan är enhälligt överväldigande positiva till samtliga delar av Barn i start. Orsakerna kan vara många, den främsta förklaringen är sannolikt kopplad gruppleddarnas engagemang och välvilja gentemot deltagarna. Intervjuer med tidigare deltagare ger en samstämmig bild av ledarnas trygga och respektfulla bemötande av dem.

Så länge som ledarnas behov av långsiktighet, utvecklade stöd och fördjupad kunskap inte leder till en känsla av press och frustration som går ut över deltagarna kommer deltagarna sannolikt uttrycka samma uppskattning för det grundläggande stabila fundament som kärnverksamheten vilar på. Slutsatsen är att ledarens roll i Barn i start är ovärderlig för verksamheten och det är viktigt att samlad erfarenhet och förslag på utvecklingsinsatser inte bara diskuteras utan att det också finns tydliga processer för effektiv implementation.

6.2 Rekommendationer

Det finns, som framgår av denna rapport, många erfarenheter att ta med sig i Barn i starts kommande utvecklingsarbete. Nedan ges några reflektioner kring vad som kan behöva ses över, utöver det som empirin i kapitel 5, redan visat på.

- Mål och uppföljning
 - Tydligare mål i relation till vad som ska mätas
 - Hur verksamheten ska bedrivs
 - Vad deltagarna ska få ut av verksamheten på kort sikt (på 12-14 veckor)
 - Mål som speglar vilka effekter man vill se på lång sikt

- Målformuleringar enligt SMART (specifika, mätbara, *accepterade*, *realistiska*, tidsbundna)
- Formulera programlogik
- Tillämpning av **systematisk och likvärdig uppföljning**: För att utvärdera effekter av stödgrupper på ett systematiskt sätt finns det olika validerade mätinstrument som kan användas i den löpande verksamheten. Exempelvis är mätinstrumenten BarnKASAM och KASAM 13 frågeformulär som utgår från Antonovskys teori om salutogenes, vilket kan vara användbart för att löpande utvärdera en sådan verksamhet som Barn i start. Det kan även vara intressant att använda frågeformulär som riktar sig till gruppledarna för att löpande kunna följa upp i vilken utsträckning innehållet i och genomförandet av stödgrupperna kan betraktas som likvärdigt och om de verksamheter som bedrivs på olika ställen kan jämföras med varandra. Med **digitala svarsformulär kan uppföljningsarbetet underlättas**.
- För att Barn i start inte ska blandas ihop med andra pedagogiska verksamheter är det viktigt att Barn i start formuleras i ett **tydligt budskap**. Den syn på vad som är unikt med Barn i start som presenteras i avsnitt 5.1, skulle kunna användas som underlag en sådan diskussion.
- Rekrytering och marknadsföringsinsatser tar mycket resurser för flera orters verksamhet. **En upprättad kommunikationsplan** skulle underlätta detta arbete. Det finns behov dels av **en kommunikationsplan för rekrytering av barn och ungdomar, dels en för ökad samverkan med samhällsaktörer** som kommuner och landsting.
- Det finns bland ledarna ett uttalat behov av fler övningar, speciellt mot ungdomar. Flera ledare har redan arbetat med detta och införskaffat kunskap kring nya övningar. Med en **gemensam webbsida skulle en aktivitetsbank kunna byggas upp utifrån de olika orternas förslag på nya övningar**. En koordinator med ansvar för både insamlande av förslag och uppdatering av webbsidan ökar förutsättningarna för en kontinuerlig utveckling av en sådan aktivitetsbank.³¹
- Möjligheten för gruppleddare att få rådgivning från erfarna ledare via telefon eller Skype skulle kunna bli den handledning och vara det diskussionsforum för frågor kring aktuella problem, gruppleddarrollen och praktiska problem som flera gruppleddare uppger sig ha ett behov av. Med **fasta rådgivningstider ett par timmar per vecka och ett ambulerande schema bland de mest erfarna ledarna** skulle formen kunna provas ut under en tid.
- I takt med att Barn i start växer kan det vara på sin plats att **se över vilka risker det kan medföra vid rekrytering av ledare och volontärer**. Exempelvis att konsekvent begära in registerutdrag vid anställningar är en åtgärd.
- I syfte att öka erfarenhetsutbytet kring orternas aktuella konkreta behov föreslås, som en del i **erfarenhetsutbytesdagarna, ett upplägg där deltagarna själva sätter agendan genom att formulera och bidra med sina frågeställningar**. I det följande beskrivs i korthet ett förslag på sådant upplägg: Samtliga verksamheter på respektive ort får inledningsvis cirka fem till tio minuter var att, i plenum, presentera en konkret fråga de upplever sig ha behov att få fördjupad kunskap och förståelse kring. Under workshopdelen ges möjlighet för deltagarna att i rundabordsform välja vilken av talare de vill diskutera talarens frågeställning med. Efter 45 minuters fråge- och diskussionsstund väljer samtliga deltagare ett nytt bord med en annan talare. För att deltagare runt ett bord ska komma till tals bör antalet stolar begränsas till cirka fem till tio platser. Upplägget bidrar till att de olika orternas konkreta och aktuella behov och frågeställningar lyfts upp på en nationell nivå och deltagarna får möjlighet att prioritera vilken/vilka frågor hen kan bidra med sin erfarenhet till och själv få ökad kunskap om. Upplägget kan göras parallellt för de skilda målgrupperna, på så vis att deltagare med olika roller och ingångar träffas i parallella lokaler (exempelvis att tolkar från de olika orterna lyfter sina aktuella behov/problem i ett rum, volontärer sina frågor i ett annat rum och erfarna gruppleddare i ett tredje rum).

³¹ Se liknande exempel <http://www.scouterna.se/aktiviteter-och-lager/aktivitetsbanken/>

Faugert & Co Utvärdering AB
Skeppargatan 27, 1 tr.
114 52 Stockholm Sweden
T +46 8 55 11 81 00
E info@faugert.se
www.faugert.se
www.technopolis-group.com